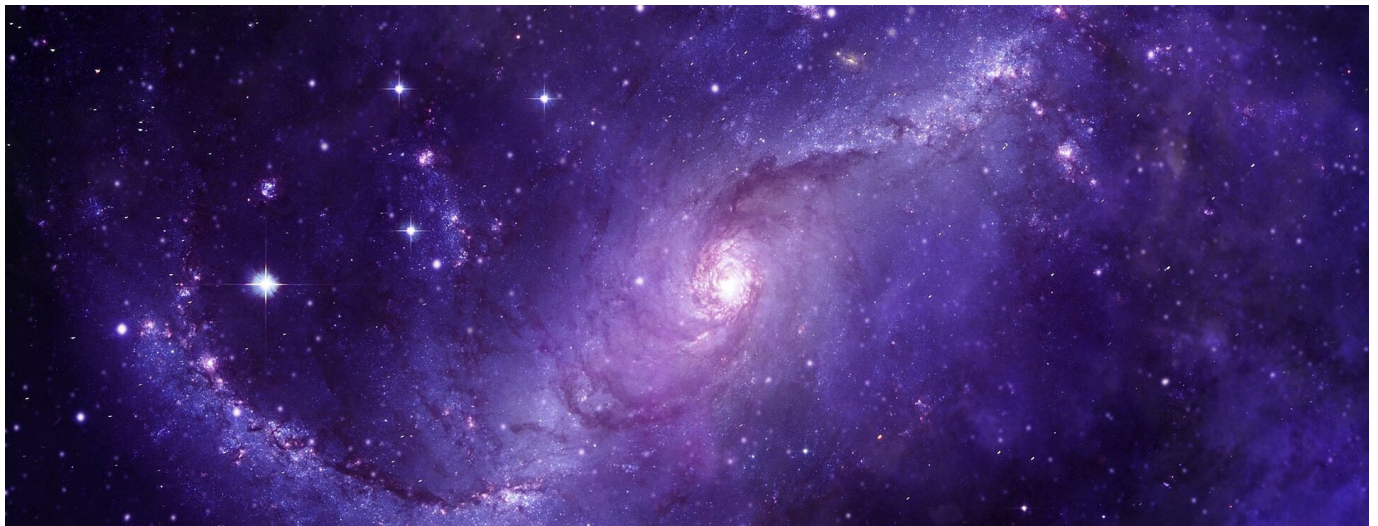

Monizm ontologiczny

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Schemat](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Marek Aureliusz, *Rozmyślania*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. M. Reiter, Warszawa 1988, s. 68.
- Źródło: Baruch Spinoza, *Traktat teologiczno-polityczny*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. I. Myślicki, Warszawa 1988, s. 162–163.
- Źródło: Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. W. Olszewski, Warszawa 1988, s. 16.
- Źródło: Parmenides, *O prawdzie i mniemaniu*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. Włodzimierz Wypych, Warszawa 1988, s. 14.
- Źródło: Parmenides, *O prawdzie i mniemaniu*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. W. Wypych, Warszawa 1988, s. 14.

Monizm ontologiczny

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy to, co istnieje – byt – jest jednorodne czy różnorodne? Czy wielość rzeczy, która nas otacza, jest przejawem jednego rodzaju istnienia, czy też poza nimi istnieje inna rzeczywistość? Czy rzeczy te różnią się pod względem swej bytowej natury? Czy zatem byt jest jeden – czy też istnieje wiele jego rodzajów? A jeśli byt jest jeden, to dlaczego obserwujemy takie zróżnicowanie w świecie? Czego dotyczą te różnice? Czy istotnych właściwości rzeczy, czy tylko ilości składających się na nie elementów, części? Te podstawowe pytania metafizyczne nurtowały już starożytnych filozofów. Pierwsi z nich pytali, czy jest jedna zasada świata, a zatem czy świat ma jeden bytowy fundament, czy też zasad tych jest wiele i świat się zasadniczo ze względu na nie różnicuje. Odpowiedzi na te pytania udzielali zarówno starożytni, jak i nowożytni filozofowie.

Twoje cele

- Wyjaśnisz pojęcie monizmu ontologicznego i omówisz jego sformułowanie przez Parmenidesa.
- Omówisz twierdzenia monizmu naturalistycznego.
- Przedstawisz założenia monizmu panteistycznego.
- Porównasz monizm naturalistyczny i panteistyczny oraz ich filozoficzne przejawy.

Koncepcja monizmu ontologicznego

Monizm ontologiczny jest przekonaniem filozoficznym, że wszystko, co istnieje, jest zasadniczo tej samej natury i stanowi element i przejaw jednego rodzaju bytu. W związku z tym w świecie mamy do czynienia tylko z jednym rodzajem istnienia, w którym przejawia się wszystko to, co nas otacza. Jako pierwsi przekonanie takie głosili eleaci – uczniowie Parmenidesa z Elei (ok. 540–470 p.n.e.). W odróżnieniu od poprzedników nie pytali oni o to, z czego składa się, wywodzi lub przez co jest rządzone to, co istnieje, ale czym jest to, co jest. Inaczej także niż Heraklit czy Empedokles sądzili oni o bycie, że nie jest ani zmienny, ani różnorodny, ale jeden, stały i jednorodny. Najśłynniejszy zachowany fragment dzieła Parmenidesa zawiera tę tezę sformułowaną w sposób, który stanowi nie tylko podstawową tezę **ontologii naturalistycznej**, ale także podstawę logiki (prawo tożsamości) i dyrektywę epistemologii empirystycznej (poznanie dotyczy obserwacji tego, co istnieje). Parmenides mówi, że byt jest jeden i jednolity, nieskończony w czasie i przestrzeni – tylko ten, który jest poznawalny zmysłowo i pojmowalny myślowo – a wszystko inne jest niebytem, czyli nie istnieje. Przekonywał on:

((Parmenides

O prawdzie i mniemaniu

A zatem powiem ci, a ty wysłuchawszy przekaz dalej me słowo o dwu drogach dociekań, jakie jedynie dają się pomyśleć. Pierwsza dochodzi tego, co jest i nie może nie być – wskazuje ją przekonanie idące za prawdą, druga zaś dochodzi tego, co nie jest i być nie może. [...]

Niemożliwe, abyś poznał to, co nie jest, albo coś o tym powiedział. Albowiem myśleć coś i to, że ono jest – jest tym samym.

Należy zatem mówić i myśleć, że byt [*to on*] jest, bo jest to, co jest, nie zaś to, co nie jest. [...]

Pozostaje jedynie droga wiodąca ku temu, co jest. Na drodze tej jest bardzo wiele znaków, że byt nie jest stworzony ani zniszczalny, że jest jeden, jednolity i nieograniczony, ani „był”, ani „będzie”, ale jest w całości swej czymś jednym i ciągłym.

Źródło: Parmenides, *O prawdzie i mniemaniu*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. Włodzimierz Wypych, Warszawa 1988, s. 14.

Monizm materialistyczny

To, co istniało dla Parmenidesa, miało charakter poznawalny zmysłowo. To bowiem, co istnieje, to natura – otaczający nas świat. Wszystko, co nie należy do tego świata, to złudzenia, urojenia, fantazje – nie da się ich poznać, można powiedzieć i pomyśleć o nich wszystko. Koń od pegaza różni się tym, że ten pierwszy istnieje, jest poznawalny zmysłowo i gdy o nim prawdziwie myślimy, to mamy na myśli nie co innego, tylko to właśnie zwierzę, którego właściwości dają się zaobserwować w świecie. O pegazie można zaś stwierdzić wszystko, wypowiedzieć każdą niedorzeczność i myśleć cokolwiek – że ma parę skrzydeł lub dwie pary, bo nie da się go z żadnym bytem zestawić – pegaz po prostu nie istnieje. Jak jednak istnieje natura? Co sprawia, że ma ona jednolity charakter? Co przesądza o jej jedności i ciągłości? Na te pytania odpowiedzieli starożytni greccy materialści filozoficzni, twórcy ontologii naturalistycznej i zarazem **materialistycznego monizmu**. Twierdzili oni, że świat jest jeden i tylko ten, który nas otacza. Istnieje tylko natura, a ta przejawia się zmysłowo. Jej struktura jest właściwa dla wszystkich jej elementów – ożywionych i nieożywionych, fizycznych i psychicznych. Jest nią budowa cząstkowa, atomowa. Cała materia, z której składa się wszechświat, twierdzili **atomiści**, składa się z atomów. Twórcą tego poglądu był – wedle jego ucznia Demokryta (ok. 460–360 p.n.e.) – Leucyp, ale to dopiero Demokryt sformułował teorię w pełnym kształcie.

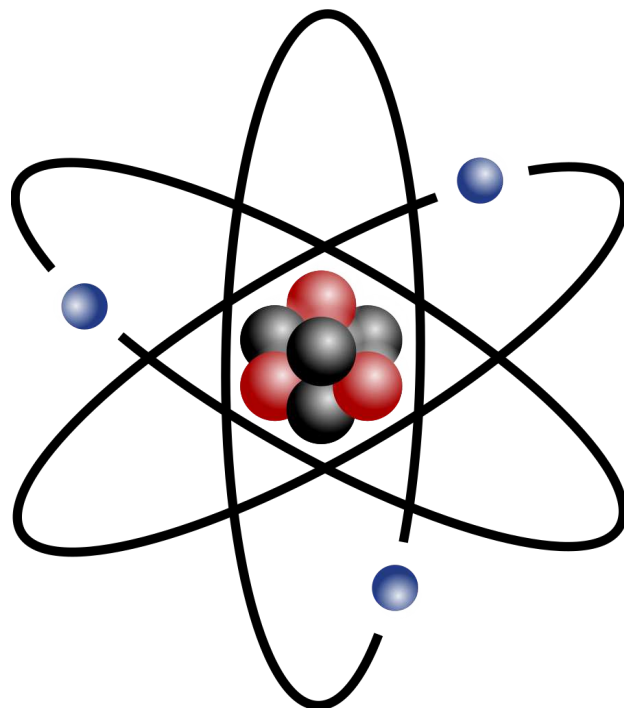
Filozof ten twierdził, że świat składa się z nieskończonej materii, a ta z niepodzielnych cząstek – atomów. Istnieje tylko to, co składa się z atomów. Jeśli nie ma atomowej budowy, nie jest materialne, a więc nie istnieje. Atomy nie różnią się jakością, ale kształtem, położeniem i porządkiem. Są w stałym ruchu, dlatego powodują zmienność w przyrodzie. Znajdują się w próżni, która w ten sposób wypełnia materię i jest jej częścią (istnieje zatem – jest bytem w rozumieniu Parmenidesa, choć Demokryt nazywał ją niebytem). Materia pozornie różni

Rafaël Santi, *Szkoła ateńska* (1509), fragment przedstawiający Parmenidesa.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

się w ten sposób od bytu Parmenidesa, który mówił o tym, że byt jest ciągły. Dla atomistów materia oznaczała jednak próżnię wraz z wypełniającymi ją atomami, a więc w całości była ciągła. Także tylko pozornie atomiści różnili się od eleatów przekonaniem o różnorodności świata. Różnorodność natury, wynikająca wedle Demokryta z ilościowych (a nie – jakościowych) różnic między atomami lub z różnic w ich ruchu, położeniu lub układzie, była więc tylko pozorna. Całość bowiem ostatecznie jest jedna – wszystko, co zajmuje przestrzeń (próżnia z wypełniającymi ją atomami) i istnieje w czasie. Taki byt nazywamy materialnym (lub empirycznym). To byt jednolity, jeden, poznawalny zmysłami, pojmowalny umysłem i taki, o którym można formułować na podstawie doświadczenia zmysłowego sensowne sądy – prawdziwe lub fałszywe – zgodne lub niezgodne z rzeczywistością. Przekonanie, że istnieje tylko taki byt, a wszystko inne jest niebytem – iluzją, fikcją lub wyobrażeniem – istnieje do dziś i jest nazywane naturalizmem ontologicznym. Starożytny historyk filozofii Diogenes Laertios tak opisywał poglądy Demokryta:

Współczesny model budowy atomu.

Źródło: SVG by Indolences, 14.02.2007 r., Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

((Diogenes Laertios

Żywoty i poglądy słynnych filozofów

Początkiem wszechrzeczy są atomy i *próżnia*. Wszystko inne jest tylko mniemaniem. Istnieje nieskończenie wiele światów, które rodzą się i giną. Nic nie może powstać z niebytu ani w niebyt się obrócić. Atomy są nieskończone pod względem wielkości i ilości, a poruszają się we wszechświecie ruchem wirowym; w ten sposób powstają wszystkie ciała złożone, jak ogień, woda, powietrze, ziemia; albowiem i one są konglomeratami określonych atomów. Atomy dzięki swej masywności nie podlegają jakimukolwiek oddziaływaniu i są niezmiennie. Słońce i Księżyc składają się z atomów gładkich i okrągłych, podobnie jak dusza. Dusza jest tym samym, co umysł. [...] Jakości mają istnienie tylko umowne, rzeczywiście istnieją tylko atomy i próżnia.

Monizm panteistyczny

Inną postacią monizmu jest **monizm panteistyczny**. W odróżnieniu od monizmu materialistycznego uznaje on, że w świecie istnieje poza przyrodą pierwiastek duchowy, rozumny, ale istnieje on immanentnie w świecie. Nie jest osobną formą bytu, lecz przenika materię – stanowi z nią jedność. Nie jest w związku z tym poznawalny zmysłami, tylko rozumem. Monizm ten zatem przyjmował, że wszystko, co istnieje, jest materialne, poznawalne zmysłami, ale mieści się w nim także ukryta rzeczywistość: prawa natury, rozum świata, a nawet Bóg.

Ta ogarniająca rzeczywistość sfera bytowa nie objawia się empirycznie, ale jest równie realnie istniejąca, co sfera fizyczna i stanowi nierozdzielny z materią aspekt istnienia natury.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Najstarszy pogląd tego rodzaju znajdujemy w pismach starożytnych stoików. W rzeczywistości otaczającego nas świata doszukiwali się oni rozumu przenikającego wszechświat i kierującego nim. Cała natura była zatem w ich przekonaniu rozumna, wypełniona ukrytymi koniecznościami mieszczących się w niej praw. Konieczności te określali – za tradycją grecką – mianem fatum (przeznaczenia). Marek Aureliusz pisał:

((Marek Aureliusz

Rozmyślania

Wszystko jest nawzajem powiązane, a węzeł to święty. A zgoła nic nie ma, co by nawzajem sobie było obce. Ułożone to bowiem zostało we wspólny ład i współtworzy porządek w porządku tego samego świata. Jeden bowiem jest świat, a składa się nań wszystko, i bóg jeden we wszystkim, i jedna istota, i jedno prawo, jeden rozum wspólny dla wszystkich stworzeń rozumnych i prawda jedna. I jeden wreszcie ideał doskonałości stworzeń o wspólnym pochodzeniu i wspólnym rozumie.

Źródło: Marek Aureliusz, *Rozmyślania*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. M. Reiter, Warszawa 1988, s. 68.

Podobne przekonania do stoików głosił w czasach nowożytnych Baruch Spinoza (1632–1677). Nie wierzył on w istnienie żadnego transcendentnego (pozaempirycznego, ponadmaterialnego) świata, ale uznawał, że cały doskonały, boski porządek rzeczy mieści się w świecie materialnym, w przyrodzie. Istniejący świat to jedność ducha i materii. Zatem byt absolutny – tożsamy w tym ujęciu z judeochrześcijańskim Bogiem – nie jest niczym innym, jak tylko zawartymi w przyrodzie prawami świata – prawami natury. Kierują one światem, ale nie wykraczają poza jego naturalny porządek. Pisał Spinoza:

((Baruch Spinoza

Traktat teologiczno-polityczny

Gdyby więc zdarzyło się coś w naturze, co by się sprzeciwiało jej prawom powszechnym, to jednocześnie sprzeciwiałoby się koniecznie woli, rozumowi i naturze boskiej. Gdyby zaś ktoś przypuścił, że Bóg czyni coś wbrew prawom natury, to byłby zmuszony przyjąć zarazem, że Bóg działa przeciwko swej naturze, co jest w najwyższym stopniu niedorzeczne. Można by to łatwo wykazać także stąd, że moc natury jest samą mocą i siłą boską, moc boska zaś jest właściwie treścią Boga. [...] A więc w naturze nie zachodzi nic takiego, co by się sprzeciwiało jej prawom powszechnym, ani też nic takiego, co by się z nimi nie zgadzało lub z nich nie wynikało.

Źródło: Baruch Spinoza, *Traktat teologiczno-polityczny*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. I. Myśliński, Warszawa 1988, s. 162–163.

Słownik

atomizm

(gr. *atomos* – niepodzielny) przekonanie, że byt składa się z niepodzielnych cząstek – atomów

monizm materialistyczny (naturalistyczny)

(gr. *monos* – jedyny; łac. *materia* – tworzywo; łac. *naturalis* – naturalny, odnoszący się do natury) przekonanie, że istnieje tylko natura – to, co materialne i empiryczne (istnieje w przestrzeni i czasie i daje się poznać zmysłami)

monizm ontologiczny

(gr. *monos* – jedyny; *to on* – byt) przekonanie, że wszystko, co istnieje, jest jednym rodzajem bytu

monizm panteistyczny

(gr. *monos* – jedyny; gr. *pan* – wszystko + *theos* – bóg) przekonanie, że natura – to, co materialne i empiryczne – zawiera ukryty porządek świata – rozum świata, prawa natury, boską doskonałość świata

naturalizm ontologiczny

(łac. *natura* – przyroda) pogląd, który uznaje, że istnieje tylko rzeczywistość przyrodnicza (empiryczna) – dostępna zmysłom rzeczywistość materialna

Schemat

Polecenie 1

Na podstawie schematu opisz podobieństwa łączące monizm naturalistyczny i panteistyczny.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

W odniesieniu do schematu scharakteryzuj i porównaj konsekwencje światopoglądowe różnych postaci monizmu – ateizm i panteizm.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Przyporządkuj konsekwencje monizmu ontologicznego dziedzinom filozofii.

epistemologia

poznanie prawdy

ontologia

prawo tożsamości

logika

postępowanie empiryczne

metodologia

jedność bytu

Ćwiczenie 2

Zinterpretuj poniższe zdanie Parmenidesa.

((Parmenides

O prawdzie i mniemaniu

Nieemożliwe, abyś poznał to, co nie jest, albo coś o tym powiedział.
Albowiem myśleć coś i to, że ono jest – jest tym samym.

Źródło: Parmenides, *O prawdzie i mniemaniu*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. W. Wypych, Warszawa 1988, s. 14.

Ćwiczenie 3

Demokryt twierdził, że...

☐ atomy nie różnią się jakościowo, lecz ilościowo.

☐ atomy są najmniejszymi cząstkami bytu.

☐ atomy nie różnią się od próżni.

☐ atomy składają się z mniejszych cząstek.

Ćwiczenie 4

Zinterpretuj słowa Demokryta.

((Diogenes Laertios

Żywoty i poglądy słynnych filozofów

Początkiem wszechrzeczy są atomy i próżnia. Wszystko inne jest tylko mniemaniem.

Źródło: Diogenes Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. W. Olszewski, Warszawa 1988, s. 16.

Ćwiczenie 5

Monizm panteistyczny od materialistycznego różni się tym, że uznaje, iż...

- ☐ istnieje poza światem rzeczywistość transcendentna, boska.
- ☐ byt składa się z dwu rodzajów istnienia: materialnego i duchowego.
- ☐ byt jest jeden, ale nie znamy jego natury.
- ☐ istnieje w świecie ukryty, boski ład.

Ćwiczenie 6

Wyjaśnij, w jaki sposób poniższe zdanie Marka Aureliusza ilustruje przekonania monizmu panteistycznego.

((Marek Aureliusz
Rozmyślania

Wszystko jest nawzajem powiązane, a węzeł to święty.

Źródło: Marek Aureliusz, *Rozmyślania*, [w:] Barbara Markiewicz, *Filozofia dla szkoły średniej. Wybór tekstów*, tłum. M. Reiter, Warszawa 1988, s. 68.

Ćwiczenie 7

Który symbol matematyczny najlepiej oddaje relację między Bogiem a naturą w myśli Spinozy?

☐ Bóg $\geq$ natura

☐ Bóg = natura

☐ Bóg $\leq$ natura

☐ Bóg – natura

Ćwiczenie 8

Wskaż główną różnicę między monizmem Parmenidesa a monizmem Spinozy.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Monizm ontologiczny

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Pierwsze spory filozoficzne. Uczeń:

1) analizuje pytanie „czy istnieje jedna zasada, czy wiele zasad rzeczywistości?” oraz w jego kontekście rekonstruuje spór między monizmem (np. Tales) a pluralizmem (np. Empedokles);

IV. Atomizm grecki (filozofia Leucypa i Demokryta) jako paradygmat ontologii naturalistycznej.

Uczeń:

1) formułuje własną odpowiedź na pytanie „czy istnieją przedmioty proste (niepodzielne)?” oraz w jego kontekście objaśnia stanowisko atomizmu i argumenty na jego rzecz;

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

3. Wybrane spory metafizyczne (ontologiczne). Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

2) o różnorodność bytów (monizm – pluralizm);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie monizmu ontologicznego i omawia jego sformułowanie przez Parmenidesa;
- omawia twierdzenia monizmu naturalistycznego i monizmu panteistycznego;

- porównuje monizm naturalistyczny i monizm panteistyczny oraz ich filozoficzne przejawy.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- mapa myśli.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Przedstawienie wyświetlonego na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika tematu lekcji i celów zajęć. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca.** Nauczyciel odczytuje pytanie znajdujące się we wprowadzeniu do e-materiału wyświetlonego na tablicy: *Czy wielość rzeczy, która nas otacza jest przejawem jednego rodzaju istnienia, czy też poza nimi istnieje inna rzeczywistość?* Prosi uczniów, aby w parach rozpoczęli wstępną dyskusję na ten temat. Uczniowie dzielą się swoimi spostrzeżeniami na forum, a wybrana osoba zapisuje najważniejsze spostrzeżenia i wnioski z dyskusji na tablicy.

Faza realizacyjna:

1. **Mapa myśli.** Nauczyciel dzieli klasę na trzy zespoły. Każda z grup ma za zadanie przygotować mapę myśli na przydzielony temat:
  - grupa 1.: monizm ontologiczny;
  - grupa 2.: monizm materialistyczny;
  - grupa 3.: monizm panteistyczny.Następnie uczniowie łączą przygotowane mapy myśli w jedną wspólną mapę dotyczącą koncepcji monistycznych.
2. **Praca z multimedium.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Schemat”, a następnie odczytuje polecenia:
  - *Na podstawie schematu znajdź podobieństwa łączące monizm naturalistyczny i panteistyczny.*
  - *W odniesieniu do schematu scharakteryzuj i porównaj konsekwencje światopoglądowe różnych postaci monizmu – ateizm i panteizm.*Uczniowie pracują w parach, analizując treść zadania, dyskutując i zapisując wnioski. Chętne lub wybrane grupy omawiają swoje rozwiązanie i spostrzeżenia na forum klasy.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie indywidualnie rozwiązują ćwiczenia nr 1–4. Omówienie wyników na forum klasy.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie rozwiązują ćwiczenia nr 5 i 7.
2. Nauczyciel ponownie wyświetla na tablicy temat lekcji zawarty w sekcji „Wprowadzenie” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego się uczniowie nauczyli?

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenia nr 6 i 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się”. Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Heisenberg W., *Fizyka a filozofia*, tłum. S. Amsterdamski, Warszawa, 1965 (tu rozdział IV: Narodziny nauki o atomach a teoria kwantów).
- Reale G., *Historia filozofii starożytnej*, T. 1. Lublin, 1994.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Schemat” do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.